

सामूहिक वन संसाधने व्यवस्थापन आराखडा

आराखडा तयार करण्याची तारीख:

१. सामूहिक वन हक्क क्षेत्राची सद्यस्थिती

(टीप: येथे सध्याची वनाची स्थिती, जैव विविधता इत्यादींविषयी नमूद करावे. जर निश्चित स्वरूपात माहिती उपलब्ध नसेल तर स्थानिक ज्ञानावर आधारित ढोबळ तपशील नमूद करावा.)

- i) शासन अभिलेखानुसार देण्यात आलेला एकूण वनहक्क:हेक्टर
- ii) जीपीएस सर्वेक्षण (घेण्यात आले असल्यास) अंदाजित क्षेत्र:हेक्टर
(जीपीएस सर्वेक्षण करण्यात आले नसल्यास, "लागू नाही" असे लिहावे)
- iii) कंपार्टमेंट क्रमांक (माहित असल्यास):
- iv) सामूहिक वनहक्क अंतर्गत स्थानिक/पारंपरिक वन क्षेत्राचे नाव (नावे): (यादी)
- v) सामूहिक वन हक्क क्षेत्राची सद्यस्थिती:
(टीप: हे अनेक प्रकारांनी करता येवू शकेल. वेगवेगळे भाग आणि त्यांची स्थिती दर्शविणारा उपग्रह नकाशा तयार करता येईल. तपशीलवार वनस्पती सर्वेक्षणही करता येईल. खालीलप्रमाणे सोप्या पद्धतीने अंदाजही बांधता येतील)
क) दाट वृक्ष असलेले क्षेत्र (एकूण सामूहिक वन हक्कांच्या टक्केवारीत) (अंदाजित)
ख) खुल्या वृक्ष असलेले क्षेत्र (एकूण सामूहिक वन हक्कांच्या टक्केवारीत) (अंदाजित)
ग) गवत असलेले क्षेत्र (एकूण सामूहिक वन हक्कांच्या टक्केवारीत) (अंदाजित)
घ) वनविभागाचे वृक्षारोपण असलेले क्षेत्र (एकूण सामूहिक वन हक्कांच्या टक्केवारीत) (अंदाजित)
च) नापीक परंतु पुनरुज्जीवीत करता येणारे क्षेत्र (एकूण सामूहिक वन हक्कांच्या टक्केवारीत) (अंदाजित)
छ) नापीक आणि खडकाळ व पुनरुज्जीवीत न करता येणारे क्षेत्र (एकूण सामूहिक वन हक्कांच्या टक्केवारीत) (अंदाजित)
ज) वृक्ष, खुरटी झाडे किंवा गवत यांच्या सामान्य प्रजाती: (५ ते १० प्रजातींची यादी)
झ) सर्व सामान्य प्राण्यांच्या प्रजाती
ण) काही छोटी तळी असल्यास
- vi) सामूहिक वनसंसाधनांच्या आणि सामूहिक जमीनीच्या सध्या अस्तित्वात असलेल्या व पूर्वीच्या व्यवस्थापन पद्धती, तसेच याबद्दलची सांस्कृतिक/धार्मिक पद्धत (असल्यास), यांचा तपशील

२. सामूहिक वन संसाधनांची सध्याची गरज:

- i) (टीप: सामूहिक वन हक्क क्षेत्रातून मिळणारे महत्वाचे लाभ (ही एक सूचक यादी आहे, आवश्यकतेप्रमाणे बदल करावा. यादीमध्ये प्रथम सगळ्यात महत्वाचे आणि नंतर कमी महत्वाचे याप्रमाणे)
क) जळाऊ लाकूड
ख) गवत / चराई

- ग) घर दुरुस्ती आणि कुंपण यासाठी लागणारे लाकूड
- घ) तेंदु पाने
- च) बांबू
- छ) मोह फुले
- ज) चारोळी
- झ) मध
- ण) कुपे मधून काढावयाचे लाकूड

- ii) क) पवित्र ठिकाणे (यादी)
- ख) गाव तळी/टँक/प्रवाह यांचे पाणलोट क्षेत्राचे संरक्षण

- iii) बऱ्याच गावकऱ्यांकडून सामूहिक वन हक्क क्षेत्राबाहेरचा भाग वापरात असल्यास, कशासाठी ते नमूद करावे (जसे)
 - क) तेंदू पत्ता संकलन
 - ख) चराई
 - ग) जळाऊ लाकूड गोळा करणे

३. सामूहिक वन हक्क जंगलासाठीचे सर्वात मोठे धोके

(टीप: ग्रामसभा यावर सविस्तर खुली चर्चा करेल आणि शाश्वत वन व्यवस्थापन यासाठी कोणते धोके वाटतात ते यामध्ये नमूद करेल. उदाहरणादाखल खालीलप्रमाणे)

- क) बाजूच्या गावांकडून दबाव ? कशा प्रकारे ? चराई ? लाकूड गोळा करणे ? बेकायदेशीर वृक्षतोड ? शिकार ? याबाबत शेजारच्या गावासोबत वाद होतात का ?
 - ख) गावातून अंतर्विरोध ? दबाव ? कशा प्रकारे ? चराई ? लाकूडफाटा गोळा करणे ? बेकायदेशीर वृक्ष तोड ? शिकार ?
 - ग) मोहा किंवा तेंदू पत्ता यासाठी मोठ्या प्रमाणात आग ? कुणामार्फत ?
 - घ) कुपे फेलिंग मुळे जंगलांचे नुकसान ?
 - च) खाणकाम किंवा धरणे किंवा रस्ते विकास यामुळे जंगलांचे नुकसान
 - छ) अवक्रमित किंवा अनुत्पादक वनक्षेत्र - त्यामुळे लोकांचे त्यावरील स्वारस्य कमी होणे ?
 - ज) वनक्षेत्रांचे अवमूल्यन - ज्यायोगे गावतळी गाळाने भरणे अथवा पाणी पातळी खालावणे ?
- (टीप: वेगवेगळ्या सामूहिक वन क्षेत्रासाठी वेगवेगळ्या अडचणी असू शकतील)

४. सामूहिक वन हक्काचे संरक्षण, पुनरुज्जीवन आणि व्यवस्थापन यासाठीचा आराखडा (वर नमूद केलेल्या शाश्वत वन व्यवस्थापनातील धोके कमी करणे अथवा सोडविणे यासाठी काय करता येईल ?) उदाहरणार्थ:

- i) वनाच्या संरक्षण आराखड्याचा तपशील (आवश्यक असल्यास):
 - क) वृक्षतोड/चराई/आग बघलचे नियम
 - ख) अंतर्गत/बाह्य व्यक्तिंकडून उल्लंघनाविरुद्ध संरक्षण/ निरीक्षण
 - ग) ग्रामसभेमार्फत वनाची गस्त-विविध सदस्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या

घ) नियमांच्या उल्लंघनाबाबत काय कार्यवाही करावी

च) वृक्ष तोडीवर अंशतः वा पूर्णतः निर्बंध

ii) ग्रामसभा घेऊ ईच्छित असलेले नवीन वृक्षारोपण, पुनरुज्जीवन आणि सरंक्षणाच्या उपक्रमांचा तपशील (असल्यास)

(टीप: ग्रामसभेने त्या क्षेत्रात घेणाऱ्या उपक्रमांविषयी नमूद करावे. या यादीमध्ये खालील बाबींचा समावेश करता येईल.)

क) नवीन वृक्षारोपण

ख) चारा निर्मिती

ग) मृद आणि जल संधारण उपक्रम

घ) इतर तपशील

iii) अशा उपक्रमांसाठी लागणाऱ्या योजना आणि निधी याबाबत ग्रामसभेचा अंदाजित तपशील (गरज असल्यास):

५. स्वतःच्या जबाबदारीचा तपशील: अशा अडचणीबाबत ग्रामसभेची भूमिका काय असेल ? जसे: सामूहिक वन हक्कांच्या सीमांची गस्त, वृक्षारोपण किंवा गवत रोपण, तलावातील गाळ काढणे, आग नियंत्रण इत्यादी ग्रामसभा यासाठी किती निधी देवू शकेल याबाबतही नमूद करावे.

६. वन विभाग आणि इतर संस्था यांच्याकडून ग्रामसभेला अभिप्रेत असणारी आश्वासने आणि मदत याविषयीचे तपशील (उदा.)

क) शिकाऱ्यांविरुद्ध वन विभागाकडून संरक्षणासाठी साहाय्य

ख) कुपे फेलिंग बाबत आश्वासने ग्रामसभेच्या परवानगीनेच अथवा नाही

ग) आग नियंत्रणासाठी वन विभागाचे साहाय्य

घ) सामूहिक वन हक्कांचे नकाशे आणि सीमांकन (कुणाशी संपर्क: महाविद्यालये, अशासकीय संस्था, आदिवासी विभाग) ?

च) जैवविविधता तपासण्यासाठी मदत आणि संवर्धन व व्यवस्थापनाचे नियोजन: महाविद्यालये, अशासकीय संस्था, आदिवासी विभाग?

छ) शेजारील गावांशी असलेले वाद मिटविणे: (कुणाशी संपर्क, अशासकीय संस्था, ग्रामसभा फेडरेशन, आदिवासी विभाग, जिल्हास्तरीय समिती)

ज) जलसंधारण किंवा संरक्षण किंवा वृक्षारोपण उपक्रमांसाठी आदिवासी विकास विभागाकडून आर्थिक मदत (आदिवासी उपयोजना, किंवा ग्राम विकास विभाग (विविध योजना))

झ) तेंदू पत्ता किंवा बांबू किंवा इतर उत्पादने यांच्या विक्रीसाठी मदत: अशासकीय संस्था, इतर तज्ज्ञ, आदिवासी विभाग, इतर विभाग

७. आराखडा अंमलबजावणीसाठी लागणारा कालावधी ? शक्यतो पुन्हा केंव्हा सुधारित करणार?

(आदिवासी विकास विभाग, शासन निर्णय, क्र.वहका-२०१७/प्र.क्र.७७/का-१४, दि. ६ जुलै, २०१७) सोबतचे

"परिशिष्ट- अ "

सामूहिक वन संसाधने व्यवस्थापन आराखडा आणि ठरावाचा आदर्श नमुना
(टीप : हा एक सूचक स्वरूपाचा व्यवस्थापन आराखडा नमुना आहे. मात्र, प्रत्येक ग्रामसभा आपआपल्या स्तरावर साध्या नमुन्यात स्वतःचा व्यवस्थापन आराखडा बनवू शकेल)

ग्रामसभेचे नाव:

ग्राम पंचायतीचे नाव:

तालुक्याचे नाव:

जिल्हा:

दिनांक:

ठराव:

- क.) असे घोषित करण्यात येते की, यासोबत जोडलेल्या व्यवस्थापन आराखड्यावर चर्चा झाली आहे आणि सदर व्यवस्थापन आराखडा आजपासून वर्षे/महिने कालावधीसाठी स्वीकारण्यात आला आहे.
- ख.) असेही घोषित करण्यात येते की, सोबतचा आराखडा वन विभागाच्या आराखडा/ सूक्ष्म आराखडा/ चालू आराखडा (Management Plan / Micro Plan / Working Plan) यांच्याशी खालीलप्रमाणे सुसंगत राहिल:
- i) सोबतचा व्यवस्थापन आराखडा यापुढे वन विभागाच्या वनव्यवस्थापन आराखडा/सूक्ष्म आराखडा/चालू आराखडा यामध्ये अंतर्भूत असेल.
 - ii) वन विभागाच्या व्यवस्थापन आराखडा/चालू आराखडा/सूक्ष्म आराखडा यातील या सामूहिक वन संसाधन व्यवस्थापन आराखड्याशी सुसंगत नसलेला भाग यापुढे वगळण्यात आला आहे असे समजण्यात येईल. वन विभागाने विनाविलंब याबाबत खात्री करावी.
- ग.) सामूहिक वन संसाधने व्यवस्थापन समिती (किंवा ग्रामसेवक) यांना या आराखड्याची प्रत स्थानिक जिल्हा वन संरक्षक यांना पाठविण्याबाबत सूचित करण्यात येत आहे.
- घ.) याद्वारे असेही घोषित करण्यात येते की, ही ग्रामसभा जेव्हा गरज भासेल तेव्हा हा व्यवस्थापन आराखडा सुधारीत करणे, तसेच वन विभागाच्या सूक्ष्म/चालू आराखड्यातील भाग सुधारीत करणे याबाबतचा हक्क राखून ठेवत आहे.
- च.) यानंतर असेही घोषित करण्यात येते की, कोणीही या सामूहिक वनहक्क क्षेत्रामध्ये व्यवस्थापन, वृक्षारोपण, वृक्षतोड आणि वनांचे पुनरुज्जीवन यासारखे उपक्रम या ग्रामसभेच्या पूर्व सूचित परवानगीशिवाय घेणार नाहीत.